

SBM1429 Ry I etape II

Kulturhistorisk rapport for systematisk undersøgelse

Dover sogn, Hjelmslev herred, tidl. Skanderborg amt.

Sted nr. 16.02.03. Sb.nr. 320. SLKS j. nr. 22/05412

Indhold

Indledning.....	3
En udgravning.....	3
Det omkringliggende landskab.....	5
Udgravningens resultater.....	6
Hustomter.....	7
Øvrige anlæg.....	10
Ry I etape II i perspektiv.....	13
Administrative data.....	15
Relevant litteratur.....	16
Tidstavle.....	17

Indledning

Forud for etablering af boldbaner inkl. terrænregulering på cirka 6,9 ha, blev der ved arkæologisk forundersøgelse udpeget to mindre arealer på i alt 4195 m² til systematisk udgravning. Ved den systematiske undersøgelse blev der fundet spor efter væsentlige fortidsminder i form af 3 hustomter dateret til yngre stenalder, heraf 1 hustomt med forsænkning, altså et forsænket gulv.

Derudover blev der fundet gruber, grubekompleks og enkelte stolpehuller. Gruberne dateres dels til tragtbægerkultur, dels yngre stenalder og dels ældre bronzealder (3900-1500 f.Kr.). Efter endt undersøgelse er de to arealer frigivet til anlægsarbejde, ligesom det omkringliggende og tidligere undersøgte areal.

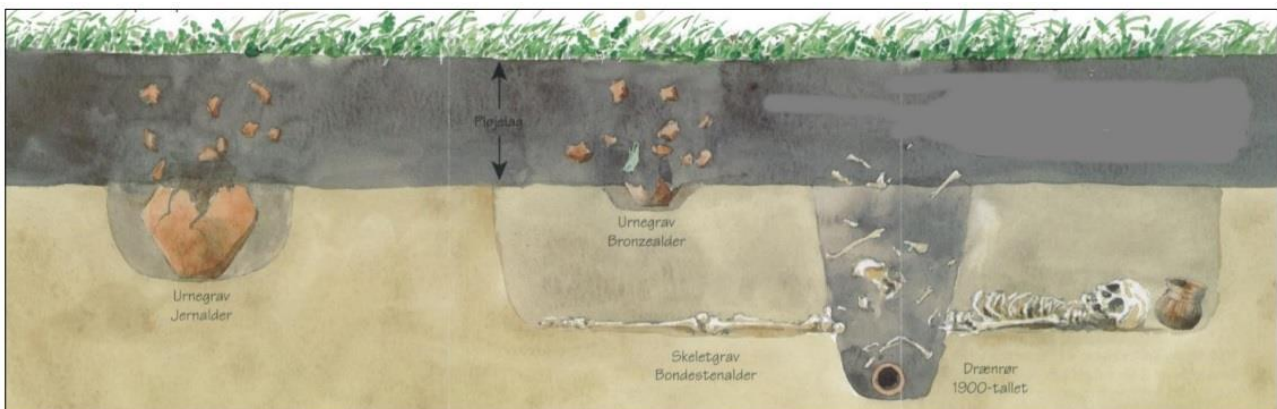
En udgravning

Lige nede under mulden i det kuperede landskab i Østjylland, kan man stadig finde spor efter tidligere tiders aktiviteter. Spredt ud i landskabet ligger der stolpehuller fra huse, begravelser, gruber fra madlavning og gruber med affald og mange andre spor. Disse spor er alle med til at fortælle om mennesker der før os har levet og haft en dagligdag, også for flere tusinde år siden.

Når man i dag, skal lave anlægsarbejde, hvad enten det er motorvej, bygge huse eller udvinde råstoffer, så er der en risiko for at disse spor bliver ødelagt eller beskadiget. Derfor kan museerne i samarbejde med bygherre og entreprenører planlægge og udføre

Figur 1: De to udgravningsfelter fra undersøgelsen, set fra syd. I baggrunden, under tågen ses Knudsø. Bag træækken i øst ligger Knudhulevej. Taget med drone 106 m.o.h.

Figur 2: Fortidsminderne er bevaret i undergrunden, men kan blive forstyrret af moderne nedgravninger. (Illustration, Vejle Amt)

arkæologiske forundersøgelser, der er med til at afdække hvorvidt der er arkæologi i jorden og i hvor stort omfang.

Ved en forundersøgelse graver man med gravemaskine lange grøfter, mellem 2 og 3 m brede, og med 15 m mellemrum. Grøfterne er, i det omfang landskabet tillader det, orienteret nord-syd. Her graver man ned til undergrunden, der i det meste af landet, ses som et gul eller grågult lag af sand, grus eller ler, der er aflagt under sidste istid for cirka 13000 år siden. I den gule undergrund vil man kunne se spor af mange slags, spor efter træerødder, pløjespor og så videre, men stolpehuller, grave og andre gamle nedgravninger vil også kunne ses (se **Fejl! Henvisningskilde ikke fundet..**)

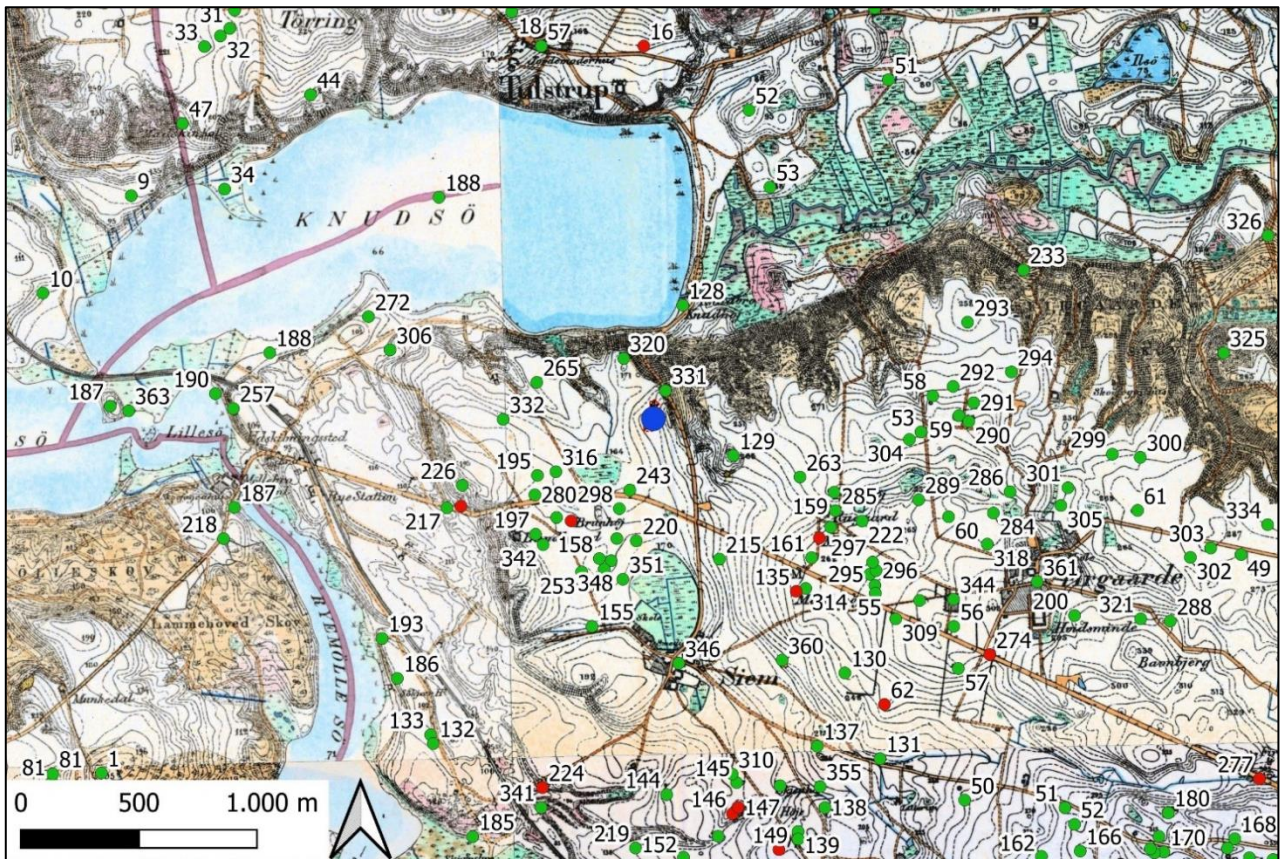
Hvis det er tilfældet, at der er spor efter grave eller hustomter, eller andre lignende væsentlige fortidsminder i forundersøgelsen, så kræves det, at der foretages en systematisk undersøgelse af det areal der bliver berørt af jordarbejdet. Ved den systematiske undersøgelse afrømmer man en større flade med gravemaskine, og alle nedgravninger (anlæg), nye som gamle bliver opmålt med GPS. Alle anlæg bliver så undersøgt, ved at snitte anlægget. Det vil sige at man graver halvdelen af anlægget væk, så man kan registrere og beskrive form, dybde, udseende og tolke på funktion.

Til sidst skrives der en bygherrerapport og en kulturhistorisk rapport (som denne) der samler op på alle resultater, fund og tolkninger. Så selv om moderne anlægsarbejde ødelægger og sletter spor fra fortiden, så har arkæologerne registreret og dokumenteret tidligere tiders aktivitet i området, så det kan indgå i fremtidens forskning, og som et naturligt led i udviklingen erstattes dele af fortiden, med dele af fremtiden.

Figur 3: Ned gennem tågen ses de to udgravningsfelter. De mange gruber og anlæg ses som mørke pletter på den grågule undergrund. Gennem træerne ses Knudhulevej. Set fra syd, 138 m.o.h.

Det omkringliggende landskab

Figur 4 Uddrag fra Høje målebordsblade (1842-92) med ikke-fredede fortidsminder (grøn cirkel) og fredede fortidsminder (rød cirkel) fra Fund og Fortidsminder med lokationsnumre. Med blå cirkel er det berørte areal markeret.

Landskabet mellem Ry og Knudsø er et smukt og kuperet landskab, med et større plateau lige syd for søen. Flere slugter går fra plateauet ned til Knudsø, og i slugten umiddelbart vest for det undersøgte område ligger Knudhulevej. Som vejnavnet indikerer, er Knudhulevej, en hulvej der fører ned til søen, og som må antages at have været i brug allerede fra de tidligste bosættelser i området. På Slots- og Kulturstyrelsens hjemmeside Fund og Fortidsminder ved sted- og lokationsnummer 160203-331 (Knudhulevej) beskrives vejen som en del af Oksevejen nord for Siim.

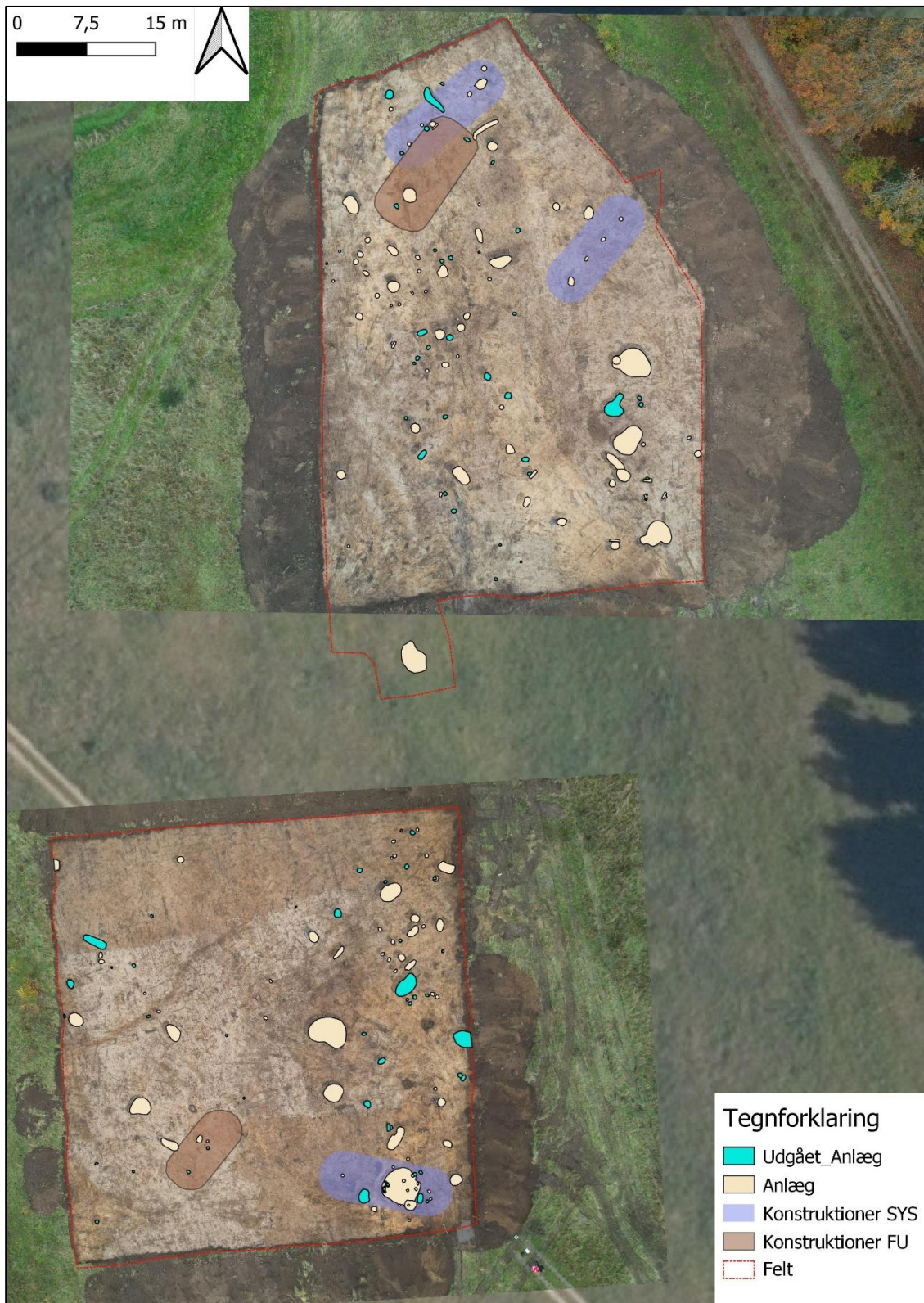
Med det højtliggende plateau, egnet til agerbrug og rig adgang til vand, skov og andre resurser må området ved Ry siden istiden havde været attraktivt for mennesker.

Som det ses herover på **Fejl! Henvisningskilde ikke fundet.** er der fundet mange spor af væsentlige fortidsminder i nærområdet. Langs Knudsøs sydlige kant er der erkendt adskillige stenalderlokaliteter (160203-265, -272, -280 og -342) der alle påviser bosættelse og aktivitet i stenalderen.

Fra bronzealderen er der ligeledes flere lokaliteter (160203-226 og -263) med fund af bronzeøkse og bopladsspor. Jernalder er ved Ry og i området generelt, rigt repræsenteret med aktivitet i alle jernalderperioder, især umiddelbart syd for, og mod øst, i forhold til det berørte areal. (160203-217, -247- og -263).

Undergrunden ses som relativt varieret i området, men på det berørte areal var det primært sandet ler, grus og områder med endda mange sten og grus.

Udgravningens resultater

Figur 5: Grafisk oversigt over de to udgravningsfelter. Med brun er mulige konstruktioner, fundet i forundersøgelsen markeret. Med blå markering ses de konstruktioner der blev fundet ved den systematiske udgravning.

Ved den systematiske udgravning blev der registreret i alt 210 anlæg, heraf 86 der udgik som stenspor eller natur, 67 stolpehuller, hvoraf 11 kan betegnes som tagbærende der indgik i 3 hustomter, samt 56 øvrige anlæg.

Hustomter

I forbindelse med den arkæologisk forundersøgelse i 2017 blev der fundet to hustomter, konstruktionerne K1 og K2 der blev foreslået dateret til bronzealder. Disse kunne ikke erkendes i den systematiske udgravning. Ved K1 i det sydlige felt blev der fundet ganske overfladiske anlæg der kan have været rest af tagbærende stolpehuller, men hvor der i forbindelse med flere afrømninger af muld, simpelthen må være gravet for meget af anlæggene væk til at de kunne tolkes klart.

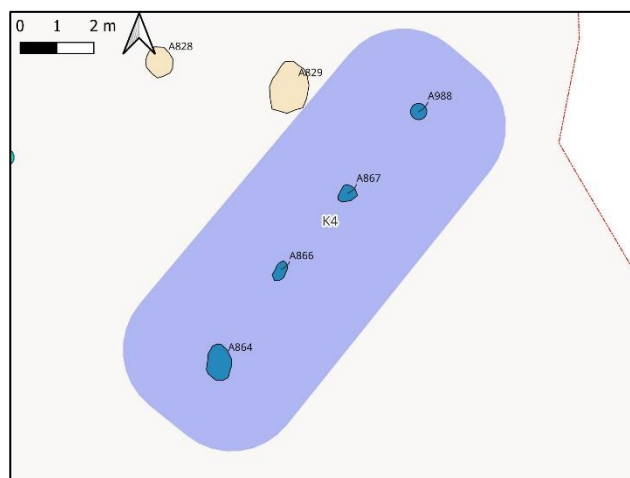
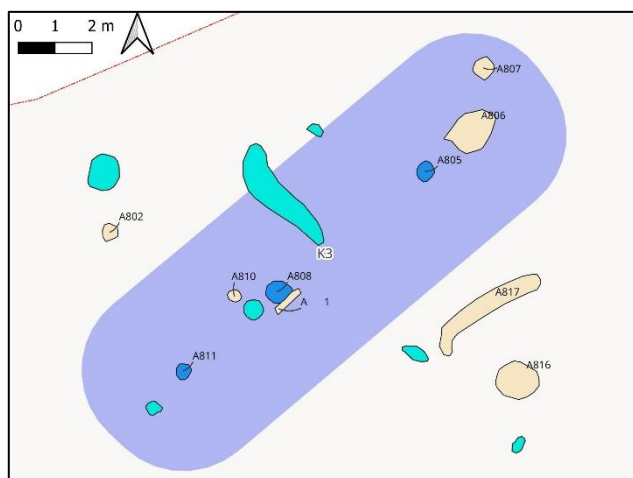
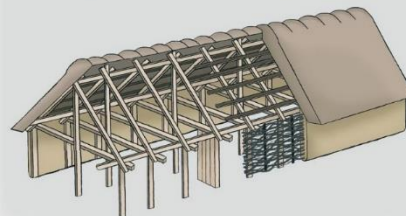
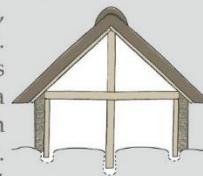
Det samme må have været gældende ved K2 i det nordlige felt. Her blev kun et enkelt anlæg genfundet, og her var der kun ganske lidt tilbage af anlægget. Det skal samtidigt indskydes at i begge områder var undergrunden primært grus med større sten i blanded, hvilket gjorde afrømning af muldlaget svær.

Der blev ved hustomterne ikke fundet spor efter vægbærende stolpehuller, derfor er hustomternes bredde anslået til 5 m. Normalt ses en husbredde på 5-6 m ved neolitiske 2-skibede langhuse.

De to hustomter, K3 og K4 er relativt ens. Begge er orienteret nordøst-sydvest og har været henholdsvis 15 og 13 m lange. Normalt vil man sige at hustomter ligger lidt ude i det åbne (lige som K5), men her lå de begge ved foden af en skråning der stiger mod øst.

Midtsulehuset

Den ældste hustype er såkaldte midtsulehuse, som henfører til, at der i husets længderetning står en enkelt række stolper, som bærer taget. Hustypen kaldes også toskibet, da det i tværsnit kan opdeles i to dele. Husene har haft stolper til ydervægge og andre opdelinger i huset - såsom skillevægge, båse til dyrene osv. - men disse er kun i heldige tilfælde bevaret. Husene er aflange og oftest 5-6 m brede. De kaldes derfor langhuse, når de er så lange, at de er brugt som bolig. Der er dog også mindre bygninger, der har været brugt som fx arbejdshus eller til opbevaring. Gennem tid placeres indgangene forskellige steder i husenes lange vægge, og langhusene indrettes oftest med bolig i den ene ende (mod vest) og stald i den anden (mod øst). Midtsulehusene forekommer helt fra bondestenalderen til ældre bronzealder (3.900-1.500 f.kr.) - en knap 2000 år lang periode, og kendes igen fra middelalderen.

Figur 6: Tv: hustomten til det 2-skibede langhus K3. Th: hustomten til det 2-skibe langhus K4. Begge hustomter er udtegnede i samme skala. Tagbærende stolpehuller er markeret med blå, udgåede anlæg er cyan, øvrige anlæg er brune.

Begge havde fire tagbærende stolpehuller. Men der blev hverken fundet væg- eller indgangsstolpehuller ved de to hustomter. Ud fra beliggenhed, form og grundplan samt omkring liggende anlæg og fund deri dateres de to hustomter til tragtbægerkultur - bronzealder (3900 – 1500 f.Kr.)

Hustomten K5 adskiller sig fra de to hustomter K3 og K4 på flere punkter, men har også enkelte ligheder. Ligesom K3 og K4 er det et 2 skibet langhus med 4 tagbærende stolpehuller og anslås til at være knap 15 m langt og 5 m bredt.

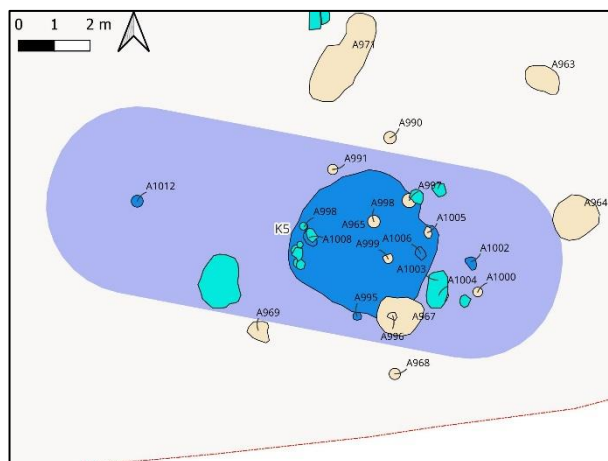
Til forskel fra K3 og K4, blev der i hustomtens østende fundet en forsækning, altså spor efter et forsænket gulv (se Figur 7). Sådanne forsænkninger er altid interessante idet de er opfyldt allerede med huset stod, og derfor kan indeholde spændende fund og daterende materiale i form af korn eller lignende.

Derfor udgraves forsænkninger også anderledes end regulære stolpehuller. Ved en forsækning udgraver man forsigtigt og i tynde lag, og graver ikke et tværsnit væk på en gang.

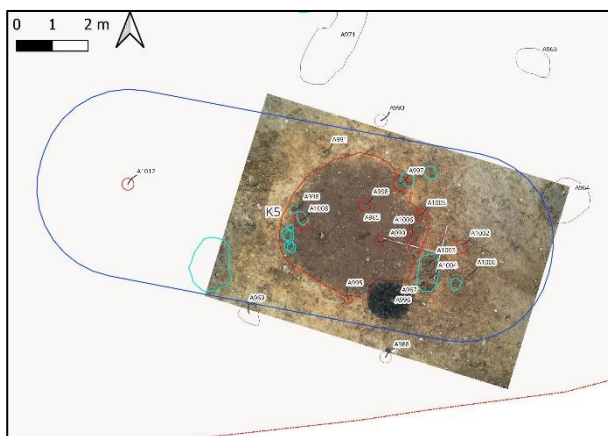
Ved forsækningen A965, blev fladen først rensed af og fotograferet fra luften (Figur 8). Herefter blev den runde forsækning delt ind i fire kvadrater, der blev udgravet hver for sig. Hvert kvadrat blev gravet i lag, og jorder derfra blev soldet (rystet igennem en stor si) for at sikre at ingen fund blev overset. Ved at grave kvadrater fik man også en profil igennem for forsækningen til dokumentation af denne.

Endelig blev fladen opmålt igen, efter at have fjernet al jorden fra forsækningen, sådan at man står tilbage med det overfladiske hul, som man i stenalderen har gravet.

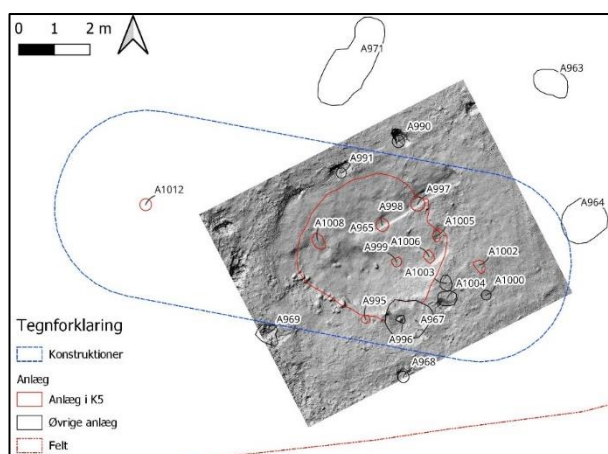
På Figur 9 og 10 ser man forsækningen efter den er afrenset i fladen, og efter at forsækningen er tømt helt og bunden af nedgravningen er dokumenteret. På den måde kan man se hvordan forsækningen har ligget inde i huset og hvordan den med tiden er fyldt op.

Figur 7: Oversigtplan til K5.

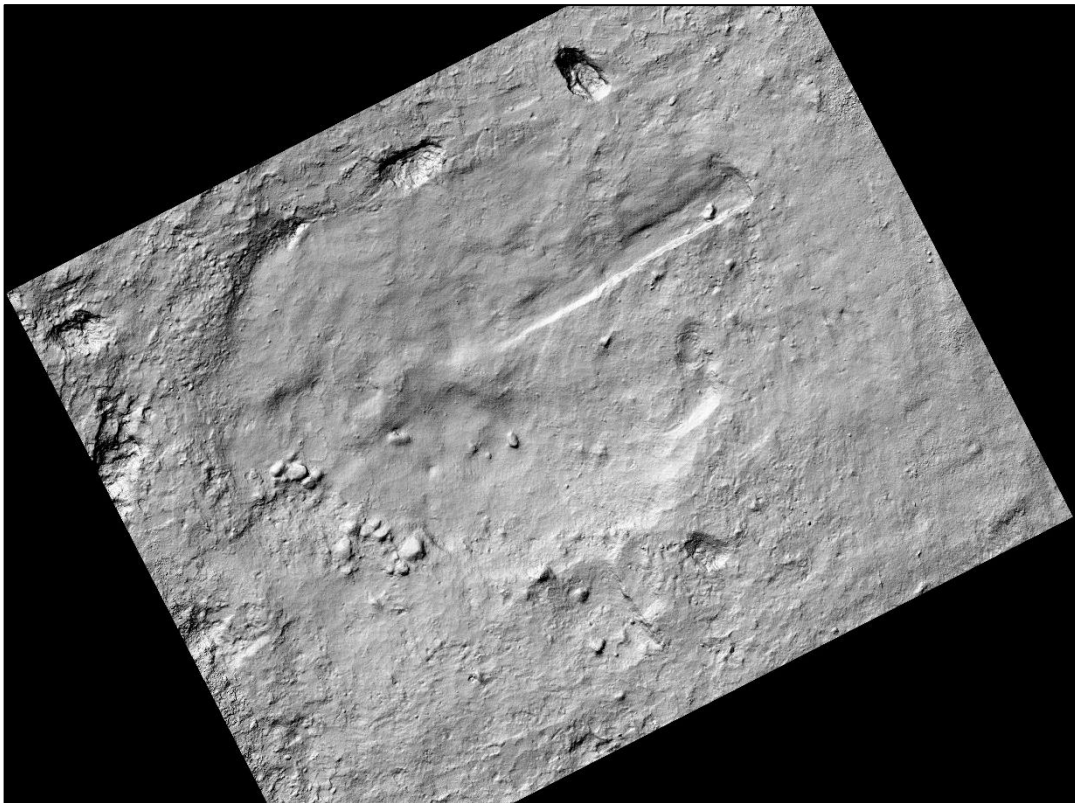
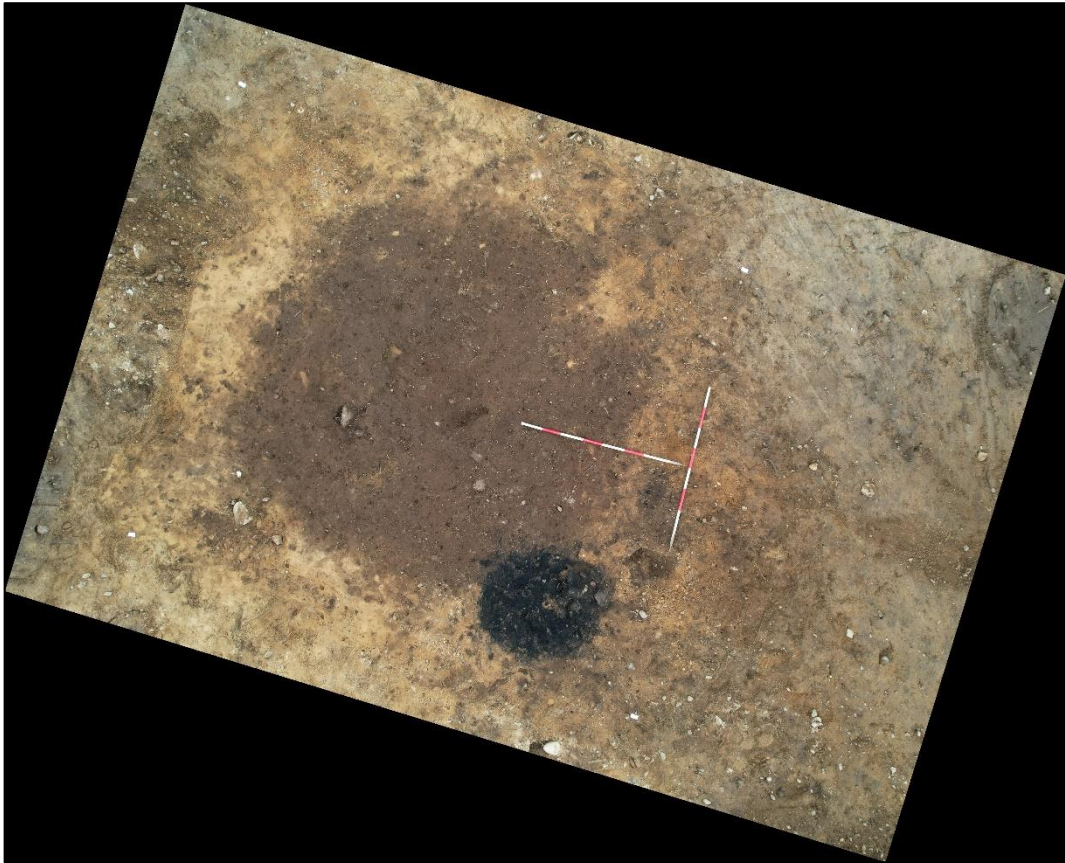

Figur 8: Samme plan som Figur 7, men georefereret lodfoto af forsækningen i husets østende.

Figur 9: Samme plan som Figur 7, men med en digital elevationsmodel over forsækning A965 lagt under.

Figur 10: Øverst: Ortofoto af den afrensede flade. Nederst: Hillshade model af den tømte forsænkning.

Øvrige anlæg

Af de 210 undersøgte anlæg var der udover de 86 udgåede anlæg og 67 stolpehuller, 42 gruber (18 ild-/koge gruber og 2 grubekomplekser), 12 fyldskifte, 1 ildsted (eller ildgrube) og 1 brønd.

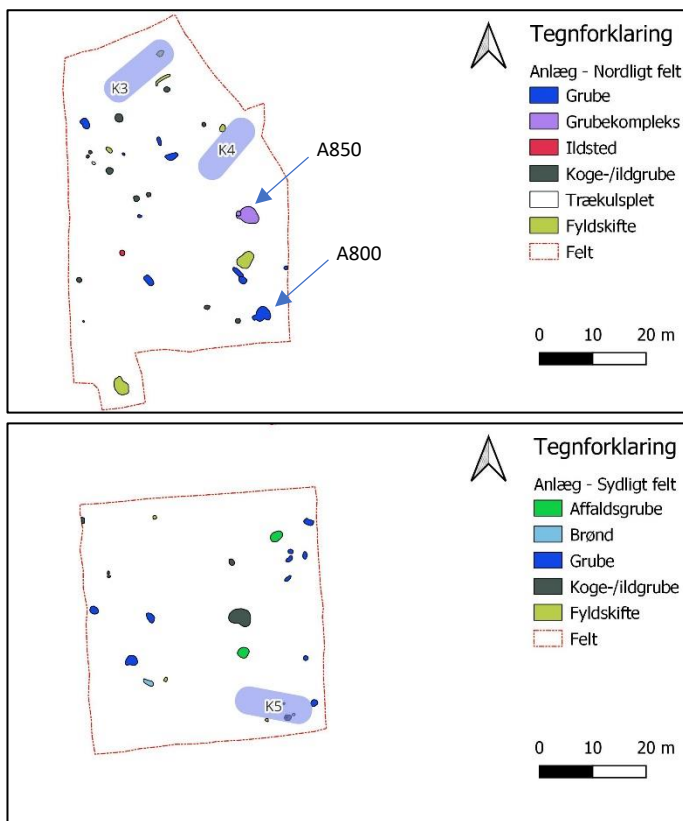
Af de anlæg var det især blandt de mange gruber at der dukkede interessante og vigtige fund op.

I flere af gruberne blev der fundet keramikskår, og på samme måde som keramik i dag følger forskellig mode, så var det samme tilfælde i oldtiden, men med lidt længere brugstid, end hvad vi ser i dag. Derfor kan hanke, rande og ornamentik på lerkarrene være med til at datere en lokalitet.

Der er ikke plads til at beskrive alle gruber og anlæg her, men 2 bør fremhæves.

I grubekomplekset bestående af gruberne A850 og A1020, blev der ikke alene fundet flot keramik, men i gruben A850 var der samtidig tegn på lang aktivitet, der kom til udtryk i form af mange nedgravninger og efterfølgende opfyldninger. Keramikken der blev fundet i det gråsorte lag, relativt dybt i gruben kan dateres til tragtbægerkultur, og er dermed nogle af de ældste fund på pladsen der dateres til 3900 – 1700 f.Kr. Se Figur 16 herunder.

Syd for A850, omkring 20 m, vakte en anden grube (A800) også interesse. Allerede ved den arkæologiske forundersøgelse havde man fundet mængden af brændt ler kombineret med sten og trækul i fladen interessant.

Figur 11: Oversigt over øvrige anlæg i de to felter, hvor stolpehuller ikke indgår.

Figur 12: Gruben A850, set fra syd. I kanten til venstre kan man se cirka halvdelen af gruben A1020. De mange overlappende lag i A850 tolkes som et udtryk for længere kontinuitet. Landmålerstokken er 160 cm lang.

I forbindelse med forundersøgelsen blev der gravet et lille snit i den sydlige del af anlægget, for at komme nærmere på anlæggets funktion, dybde og karakter.

På baggrund af fund af brændt ler, trækul og sten i fladen, blev A800 først antaget for at være en art ovn, måske til brænding af keramik, hvorfor anlægget blev gravet med en balk midt igennem. (en balk er den jord man lader stå i midten, for at få flere profiler i samme anlæg). Ved at genudgrave snittet fra forundersøgelsen, beskadigede man ikke anlægget yderligere.

Da A800s alder var ukendt, men blev formodet til at være tragtbægerkultur, blev al opgravet jord soldet, for at finde gode daterende fund. I alt blev der fundet 20 flintafslag (X77) samt 100 skår af keramik, svarende til 1,2 kg, der kunne opdeles i 9 forskellige kar. Blandt de mange skår, var der flere der var ornamenteret med såkaldte vulstknopper, der typisk hører til i bronzealderen (1700 – 500 f.Kr.).

Ved snit af gruben, kunne det konstateres at det brændte ler, stenene og trækullet i vest, lå ret overfladisk, og må have været opfyldt i en grube, hvilket blev understreget af de mange opfyldninger der kunne ses i den nordlige profil. A800 måtte derfor tolkes som en grube fra bronzealderen.

Figur 13: Lodfoto af A800, set fra syd, afrenset i fladen og fotograferet med drone. Landmålerstokken er 160 cm. Der kan ses både trækul i vest, brændt ler og sten. Man fornemmer i den sydøstlige del, snittet fra forundersøgelsen.

Figur 14: Lodfoto af A800, set fra syd. Landmålerstokken ligger på balken, og snittet fra forundersøgelsen er genudgravet.

Figur 15: A800, set fra nord. Bemærk hvor meget terrænet falder mod vest. Trækullet ses til højre i billedet som overfladisk, og der ses heller ikke brændt ler i profilen.

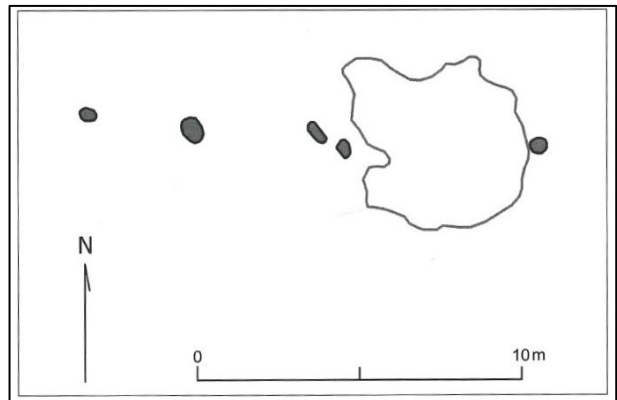

Figur 16: Øverst til venstre: Rand og del af karside med flot snorornamentik (X78) fundet i Grube A850. Øverst til højre: Lille hank fra et mindre kar eller kop (X80) ligeledes fra grube A850. Både X78 og X80 dateres til tragbægerkultur. Midt til højre: Lille rand fra et mindre kar eller kop (X122), fundet i forsænkningen A965 i hustomten K5. Midt til venstre: 5 ornamenterede skår fra gruben A875, 11 m syd for grube A850. På skårene ses meget typiske former for ornamentik fra tragtbægerkultur, punktstik, snorornamentik og fingerindtryk. I enkelte af fingerindtrykkene kan man endda se aftryk af fingernegle. Nederst til højre: Ornamenterede skår (X76) fra grube A800. Øverst til venstre ses et skår med vulstknop.

Ry I etape II i perspektiv

Med de to slugter, øst og vest for stedet, har det berørte område udgjort et højtliggende "næs" ned mod Knudsø. Der har desuden været relativt jævnt og egnet til agerbrug, med rige resurser i form af ler, vand og træ indenfor en overskuelig rækkevidde. Samtidig ligger stedet centralt i forhold til området mellem Knudsø og Lillesø/Rye Mølle sø og det mere højtliggende og kuperede område ved Kildebjerg. Området må derfor allerede dengang have været attraktivt til bosættelse, og det var derfor, til en vis grad, forventeligt at finde sten- og bronzealder aktivitet her.

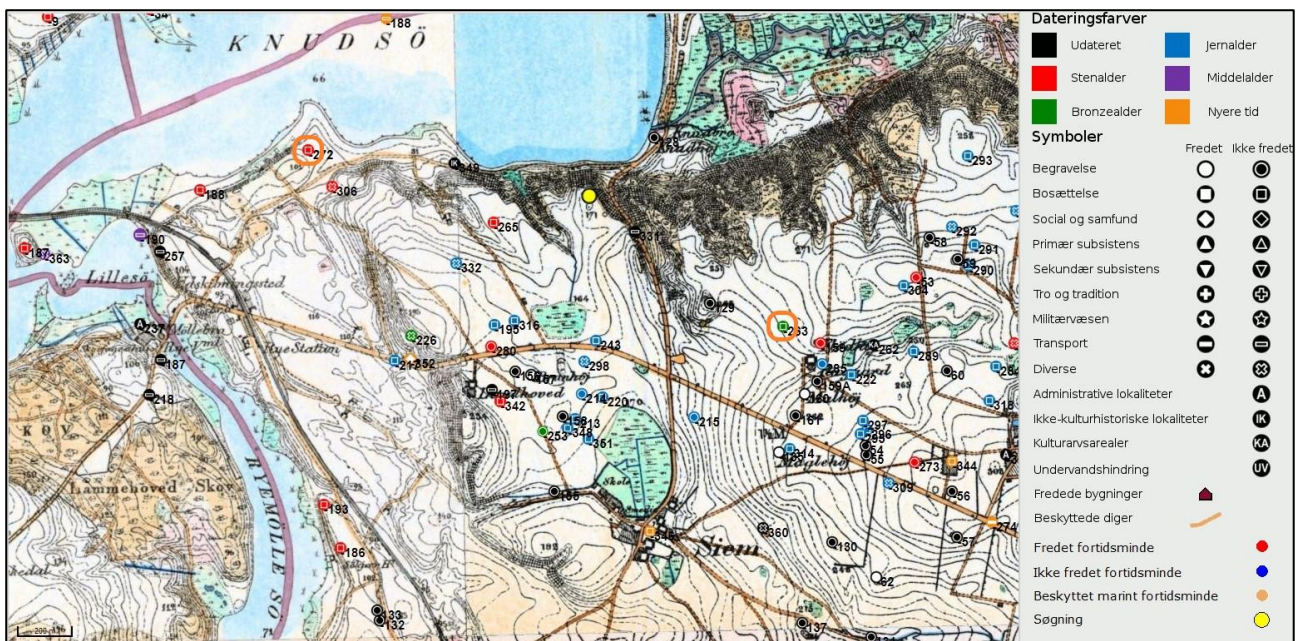

Figur 17: Hustomt K18 fra Kildebjerg, fundet knap 1 km øst-sydøst for denne udgravning.

Fund af hustomter og spor efter bosættelse med gruber, ild-/koge gruber og lignende fra stenalderen ved området lige vest for slugten, og hulvejen ved Knudhulevej, stemmer godt overens med tidligere fund i nærområdet. Generelt er der fundet mange spor efter aktivitet fra stenalder omkring Knudsø og søerne langs Gudenåen.

Hvad der gør denne lokalitet interessant er især grubekomplekset med A850 og A1020 der viser kontinuitet over en længere periode, samt hustomten K5, der med sit forsænkede gulv er relativt usædvanlig i Museum Skanderborgs ansvarsområde.

Ved Kildebjerg (sted- og lok.nr. 160203-263), omtrent 1 km mod øst-sydøst, er der fundet hustomter og spor efter aktivitet over en lang periode, fra stenalder til jernalder. Blandt andet seks 2-skibe huse dateret til yngre stenalder og ældre bronzealder, hvor især hustomten K18 er interessant. Hustomten deler en del karakteristika med hustomten K5. Ikke alene er de i grundplan meget ens (se Figur 17 herover) med nær

Figur 18: Uddrag fra Fund og Fortidsminder. Den aktuelle lokalitet er markeret med gul. Med orange er Kildebjerg i øst, og Sønder Ege i vest markeret. Som det ses stemmer fund af stenalderaktivitet i området godt overens med de øvrige fund i området. Kort fra Slots- og Kulturstyrelsen.

identisk længde, bredde, orientering og antal tagbærende stolpehuller samt forsænket gulv i hustomtens østende. K18 fra Kildebjerg dateres ligeledes til yngre stenalder og der blev fundet tragtbæger inspireret keramik i forsænkningen.

Cirka 1,2 km mod vest-nordvest, brinknært til Knudsø, er der ligeledes fundet spor efter bosættelse og aktivitet fra sten- og bronzealder, dog formentlig en smule yngre end hvad der blev fundet ved denne undersøgelse. Ved udgravningen ved Sønder Ege (sted- og lok.nr. 160203-272) var der enkelte fund fra tragtbægerkultur, men pladsen er formentlig yngre og dateres ud fra fund til enkeltgravskultur (2800-2400 f.Kr.). Dermed falder denne undersøgelse kronologisk ned mellem fundene ved Sønder Ege og Kildebjerg, dog tættest på Kildebjerg.

Administrative data

Placering og matr.nr.	Siim By, Dover. Matr.nr.: 1 ^a
Sogn:	Dover Sogn
Periode:	26-10-2022 til 23-11-2022
Deltagere:	Ejvind Hertz (Museumsinspektør - arkæolog, udgravningsleder) Morten V. Rasmussen (arkæolog, daglig leder, beretningsansvarlig), Matias Møller (arkæolog, udlånt fra Museum Silkeborg), Anders Hagen Mørk, (arkæolog), Katrine Witte Thomasen (arkæolog), Stine Hagen Mørk (arkæolog)
Bygherre:	Skanderborg Kommune, Skanderborg Fælled 1,8660 Skanderborg. Kontaktperson Karin Bundgaard – Anlæg og Ejendomme.
Entreprenør:	KM Maskiner A/S, Rodelundsvej 7, 8680 Ry.
<hr/>	
04-05-2022:	Museum Skanderborg indsender budget til godkendelse ved Slots- og Kulturstyrelsen.
13-06-2022:	Slots- og Kulturstyrelsen godkender budget på 496.370,88 kr. inkl. moms til systematisk udgravning.
XX-XX-2022:	Skanderborg Kommune, som bygherre, godkender budget.
26-10-2022:	Opstart på systematisk udgravning.

Relevant litteratur

Ethelberg, Per; Erik Jørgensen, Dirk Meier & David Robinson 2000: *Det sønderjyske landbrugs historie, Sten- og bronzealder*. Haderslev.

Jensen, Jørgen 2003: *Danmarks Oldtid*. København

Jensen, Anja Vegeberg & Bagge, Merethe Schifter 2019: *Two-aisled houses in the Skanderborg area in the Late Neolithic and Early Bronze Age* in *Houses for the Living*, vol. 1 & 2. Odense

Tidstavle

